

УДК 373.5:9(477)

О. М. Пустовгар, представник Українського інституту національної пам'яті в Полтавській області (співробітник Управління забезпечення реалізації політики національної пам'яті в регіонах)

Pustovhar Oleh, representative of the Ukrainian Institute of National Remembrance in Poltava region (employee of the Department for Ensuring the Implementation of National Remembrance Policy in the Regions)

E-mail: pustovgar@i.ua

НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: ЩО ЦЕ ТАКЕ І ЧОМУ ЦЕ ВАЖЛИВО У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ

Визначено актуальність національної пам'яті у контексті державної політики деколонізації. Розглянуто сутність української національної ідентичності як однієї з фундаментальних підвалин національної пам'яті, наведено приклади з української і всесвітньої історії. Проаналізовано складові політики національної пам'яті. Виокремлено виклики відповідно до історії українсько-російських стосунків, поглиблені умовами війни, запропоновано відповіді на ці виклики. Прослідковано проведення політики деколонізації на Полтавщині.

Ключові слова: національна пам'ять, українська національна ідентичність, місця пам'яті, пантеон історичних героїв, меморіальні закони, російсько-українська війна, маніпулювання історією, деколонізація, деколонізація.

NATIONAL MEMORY: WHAT IT IS AND WHY IT IS IMPORTANT IN THE CONTEXT OF THE CONTEMPORARY STATE POLICY OF DECOLONIZATION

The relevance of national memory in the context of the state policy of decolonization is determined. The conclusions of the Ukrainian Institute of National Remembrance on this issue were analyzed. The essence of Ukrainian national identity as one of the fundamental foundations of national memory is considered, examples from Ukrainian and world history are given. The components of the national memory policy are explained. A review of a number of laws in the field of state policy of national memory was made. Challenges according to the history of Ukrainian-Russian relations, deepened by the conditions of the war, with an emphasis on manipulative Russian propaganda, imperfect knowledge of the history of Ukraine, and the importance of taking into account the regional features of the interpretation of history are highlighted. Practical ways to overcome these challenges are proposed. The features of the policy of decolonization in Poltava region are characterized. Detailed information on the progress and achievements of the toponymic revolution in the communities of Poltava Region was developed. Categories of persons whose names cannot be perpetuated in public space, according to decommunization laws, are presented. A list of the names of educational institutions in the context of the implementation of the Law «On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity» is provided. Attention is focused on the importance of the formation of the spiritual values of the Ukrainian people, as well as national identity, among students of education - as an opportunity to overcome contradictions of a socio-cultural and linguistic nature and to eliminate the influence of the occupying state in the information, educational and cultural spheres of Ukraine. The joint work in this direction of the Ukrainian Institute of National Remembrance, the Department of Education and Science of the Poltava Regional Military Administration and the Poltava M.V. Ostrogradskiy Academy of Continuing Education. It is emphasized that the modern russian-ukrainian people's war for independence is not only a conflict of armed forces or diplomacy, it is also decolonization as an educational and informational and cultural front. Conclusions are made regarding the primary role of the decolonization process as a significant factor of nation-building in the European perspective.

Keywords: national memory, Ukrainian national identity, places of memory, pantheon of historical heroes, memorial laws,

Постановка проблеми. Політика національної пам'яті в Україні має суттєві виклики, як-то: підступна маніпулятивна російська пропаганда, під час якої нав'язується російський історичний дискурс, недосконале знання рідної історії та ностальгія за радянським минулим, незавершена деколонізація, регіональні особливості інтерпретації історії. З огляду на ці виклики важливо усвідомити необхідність якісної політики деколонізації та проаналізувати найефективніші шляхи її впровадження, зокрема на Полтавщині.

Аналіз останніх досліджень. Питання національної пам'яті в контексті державної політики деколонізації є предметом детального дослідження насамперед Українського інституту національної пам'яті. У відповідних розділах на офіційному сайті УІНП висвітлюються питання подолання згубних наслідків русифікації і тоталітаризму в Україні [1, 2].

Важливі питання деколонізації висвітлюються на сторінках газети «Полтавська думка» [3].

Питання базових міжнародних чинників конструювання національної пам'яті розкриває у фундаментальній монографії Сергій Троян [4].

Оцінка політики реформ Парламенту й Уряду за вересень 2019 – серпень 2020 рр. та її відповідності «Принципам Торонто» (на основі аналізу Програми Уряду, планів міністерств та ухвалених/відхилених нормативно-правових актів) представлена в статті «Політика національної пам'яті» на офіційному сайті “UAREforms” [5].

Важливість засудження та заборони пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізації топонімії обґрунтована на офіційному порталі Верховної Ради / Закон України. Також джерело приділяє неабияку увагу основним засадам державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності [6, 8].

Докладна інформація про хід та здобутки топонімічної революції у громадах Полтавщини розміщена на сторінках інтернет-видання «Полтавщина», у розділі Полтавського офісу УІНП «Національна пам'ять. Полтавщина» [7]. Виклики, можливості і перші результати деколонізації на Полтавщині висвітлено на офіційному сайті телеканалу «РТ», а також на сторінках інтернет-видання «0532.Сайт міста Полтава» [9, 10].

Отже, проблема збереження національної пам'яті в контексті політики деколонізації цікавить дослідників і громадянське суспільство загалом, але потребує більш детальної уваги та висвітлення.

Мета статті – проаналізувати сутність і актуальність поняття національної пам'яті у контексті державної політики деколонізації, виокремити проблеми й виклики, а також запропонувати шляхи їхнього подолання, зосередити увагу на ситуації у громадах Полтавщини.

Викладення основного матеріалу. Українська національна ідентичність – це стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти.

Однією із фундаментальних підвалин національної ідентичності (разом із національною мовою, національними символами, цінностями, національною культурою, історичною церквою народу, національною традицією) є **українська національна пам'ять**. Це спільний, єдиний погляд усього українського суспільства на своє історичне минуле, словом, – це максимально просте колективне сприйняття фактів свого минулого членами національної спільноти. Цим поняття національної пам'яті суттєво відрізняється від історичної науки, яка базується на наукових дослідженнях. Простіше кажучи, терміном «національна пам'ять» описують те, як суспільство чи певна категорія людей сприймає історичні події.

Наведемо кілька прикладів з історії України і США. Скажімо, не всі американці були в Нью-Йорку під час теракту 11 вересня 2001 року, але всі, зокрема народжені після 2001 року, пам'ятають цю дату, трагічну сторінку в історії Америки. Так само всі знають наслідки цієї атаки. Те, як наш народ пам'ятає Голодомор – дуже добре засвідчує, що національна пам'ять – це явище, яке конструюється. За часів СРСР трагедію Голодомору замовчували, і, відповідно, про неї пам'ятають тільки нащадки тих, хто вижив. А от коли президент Ющенко актуалізував ці події як геноцид українського народу, то вже тепер у кожній родині знають, що таке Голодомор.

Отже, **національна пам'ять** – це опорні пункти масової свідомості щодо минулого, мінімальний набір образів історичних подій та історичних особистостей, способи збереження й трансляції минулого (комеморативні практики).

Національна пам'ять виявляється у таких формах:

- матеріальні форми (створені для збереження пам'яті, скажімо, пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні дошки, монументи тощо);
- функціональні форми (побічно слугують збереженню пам'яті, приміром, зображення на грошах, назви вулиць, населених пунктів тощо);
- символічні форми (історичні об'єкти, які свого часу були свідками, а нині стали символами найвизначніших подій історії нації).

Ключові «гравці» у цій сфері: державні органи, передусім Український інститут національної пам'яті як центральний орган виконавчої влади, заклади освіти, музеї, зокрема шкільні та закладів вищої освіти, бібліотеки, громадські організації і, ясна річ, музеї.

Складові політики національної пам'яті :

- дидактична історія;
- місця пам'яті (топоніміка, музеї, пам'ятники, заповідники, меморіали тощо);
- історичний календар пам'ятних дат;
- формування пантеону історичних героїв;
- меморіальні закони (про них далі).

Історія російсько-українських стосунків – це не лише історія постійних війн і спроб росіян загарбати Україну, але й історія низки інформаційно-культурних війн та війн пам'яті. Протягом століть Московське царство, Російська імперія, СРСР, комуністичний режим, який панував понад сім десятиліть, ставили за мету тримати Україну у міцних «братніх» ідеологічних обіймах, а насправді – ліквідацію українців як національної спільноти. Не існує жодного історичного періоду, куди б не втрутилася ворожа російська пропаганда. Це стосується і періоду Княжої України – нашої давньої Київської держави Русь (путінська влада лише технологічно посилила меседжі про «Київську Русь як колыску трьох братніх наро-

дів»), і Гетьманщини (тут досі продукуються міфи про Переяславську угоду як «возз'єднання братніх народів», гетьманів Виговського, Мазепу та ін. як зрадників), і УНР, і УПА, і руху шістдесятників, процесів відновлення державності на чолі із НРУ (пригадаймо лиш, як путін назвав розпад кривавої імперії зла СРСР «найбільшою геополітичною катастрофою людства!»). Десять років сучасної війни з Росією, її найтрагічніший і найзвитяжніший період – відсіч повномасштабному вторгненню московських орд – вияскравили **чимало викликів у цій сфері.**

Важливо виокремити такі:

- маніпулювання історією для виправдання російської агресії проти України;
- нав'язування російського історичного дискурсу;
- гра на незнанні історії і на ностальгії за радянським минулим;
- спроби законсервувати в Україні ту частину символічного простору, яка силоміць була нав'язана українцям ще у СРСР;
- регіональні особливості інтерпретацій історії, відмінності пам'яті;
- незавершена декомунізація;
- якість упровадження державної політики деколонізації, формування національної ідентичності.

Які ж відповіді на ці виклики? Які рецепти, ліки потрібні, щоб державну українську політику національної пам'яті (а це цілеспрямоване конструювання колективних уявлень про історичне минуле) зробити ще більш проукраїнською, щоб ця політика зробила нас сильнішими і здатними чинити спротив ідеологічній російській машині?

Таких «таблеток» чимало продукується в громадських середовищах, структурах громадянського суспільства під час реальної діяльності у цій царині. Це окрема тема.

Для нас же, державних службовців, освітян, працівників гуманітарної сфери, важливо виконувати статтю 11 Конституції України, де чітко зазначено: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури». Також ця конституційна норма лягла в основу низки законів у сфері державної політики національної пам'яті.

Серед них закони:

- «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;
- «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті»;
- «Про порядок присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій»;

- «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»;

- «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів».

Детально спинімося на останніх двох. «В своїй хаті своя правда, і сила, і воля», – писав Тарас Шевченко. Під хатою мається на увазі своя незалежна держава. Краще, заможне, щасливе життя у своїй державі, міцна економіка, рецепти її лікування – це про ремонт цієї хати, образно кажучи, про колір шпалер. Але нині стоїть питання про те, чи збережемо ми, власне, хату-державу, яку хочуть спалити, знищити російські окупанти. Держава у вогні, йдеться про збереження незалежності, безпеку держави і нації. Цілком погоджуємося з экс-секретарем РНБО Олексієм Даніловим, який вважає, що деколонізацію варто розглядати через призму національної безпеки.

Нині у всіх громадах України, і Полтавщини зокрема, звільняються від різноманітних російських впливів. Деколонізація – це широке поняття. Це всеохопне позбавлення українцями шкідливого російського імперського спадку.

Письменник Микола Хвильовий у 20-х роках минулого століття, відповідаючи на запитання, куди має йти українська культура і література зокрема, сформулював гасло «Геть від Москви!». Після Революції Гідності, у час російсько-української війни гасло заяскравіло новими значеннями і відтінками. Нині шлях «Геть від Москви!» – це звільнення від російських впливів у безпековій, інформаційній, дипломатичній, релігійній, економічній сферах. Деякі кроки на цьому шляху впродовж 10 років українське суспільство зробило. При Петрові Порошенку: Томос про автокефалію, відмова від російського газу, заборона російських соцмереж і телеканалів, закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної». При президенті Зеленському: заборона медведчуківсько-мураєвських телепомийок – інформаційних слуг Кремля, також проросійських партій, законодавство про покарання державних зрадників-колаборантів, вилучення пропагандистської російської літератури з бібліотек і заміна її якісною україномовною...

Як бачимо, мегаважливою є гуманітарна сфера. Бо це стосується нашої свідомості й ідентичності. Натепер багато дискусій навколо того, що вважати Українською перемогою. Зрозуміло, що це визволення від російських загарбників усіх українських територій і можливо, у перспективі розпад Мордору на низку національних незалежних держав [11].

Однак, на переконання автора, ключова перемога українців настане лише тоді, коли КОЖЕН із нас проведе **кордон із росією у своїй свідомості**.

мости. Такий кордон давно провели громадяни Польщі, країн Балтії. Там вже давно подбали про свою безпеку, вступивши в НАТО і зміцнюючи ідентичність, провівши декомунізацію/деколонізацію. На жаль, українці десятиліттями блукали манівцями. До чого це призвело? До війни! Говорити лише про «краще заможне життя», ігноруючи гуманітарну сферу, українізацію – повне безглуздя. Літак сильної Української держави повинен мати два крила – міцна економіка, модернізація та українська ідентичність – наша мова, культура, віра, національна пам'ять. Є куди рости. Замислімося, чому росіяни не посміли напасти на Польщу або Естонію, яка розміром із Полтавську область, а на нас – так.

Між колоніальним, радянським мисленням і голосуванням на виборах, обранням влади – прямий логічно-наслідковий зв'язок. Україна відновила незалежність не набагато пізніше від країн Балтії, але тривалий час фактично лишалася уламком УРСР. Путін знову силою хоче загнати нас у ту ж імперію, у новий СРСР. І збройно, і, що важливо розуміти, ідеологічно.

Росіяни на окупованих територіях відновлюють назви вулиць, які були до декомунізації, нищать меморіальні дошки війнам АТО/ООС, ставлять свої окупаційні маркери: у Генічеську відновили бюст лєніну, у Маріуполі знесли пам'ятник українському художнику Архипу Кундії й жертвам Голодомору-геноциду 1932–1933 рр., у Херсоні хотіли, але не встигли створити пам'ятник російській імператриці Катерині. Таких прикладів багато.

Ми віримо у перемогу, віримо, що в цій столітній (саме так, столітній, бо росія напала ще сто років тому на УНР, а сучасна Україна є її правонаступницею!) війні переможемо. Але уявімо, що програли. І от російські окупанти після придушення опору чинитимуть усюди, як вони чинили впродовж століть (і в часи Російської імперії, і в СРСР) так само, як зараз на тимчасово окупованих територіях.

А ще проблема України в тому, що свідомість багатьох людей у тилу досі окупована росією. Брак кордону з росіянами у голові, або колоніальне мислення, – це коли культуру метрополії, її діячів знають краще, ніж свою. Коли більше переймаються втратою пам'ятника чи назвою школи/інтернату, вулиці на честь накинутого окупантами радянського/російського діяча, ніж увічненням своїх видатних Українців. Це наслідок попередніх окупацій, життя в СРСР. На жаль, такі громадяни сприймають колоніальні, ворожі російські назви вулиць, інші окупаційні символи як норму, просто як історичну пам'ятку, а не створений окупантом символ для духовного й інтелектуального поневолення українців. Тому не бачимо іншого виходу, як жорстко вилучати весь цей символічний мотлох із публічного простору.

Деколонізація – це, передусім, усунення з публічного простору маркерів імперськості і зверхності «старшого брата». Адже, як наголошували вище, важливою складовою утвердження політичної та символічної влади Кремля над підпорядкованими територіями було насадження спільного культурного простору, зокрема шляхом встановлення пам'ятників і пам'ятних знаків, які були імперськими (російськими та радянськими) символами. Такими маркерами є і топоніми, зокрема назви населених пунктів, вулиць, площ, провулків тощо. Присвоєння найменувань, що здійснювала імперія в Україні, також було покликане поширювати російську пропаганду, демонструючи начебто вищість російської культури, водночас підкреслюючи другорядність української.

А ще складові деколонізації – дерусифікація і декомунізація. Без нашої мови не може бути України. Тому століттями російський імперіалізм прагнув вбити українську мову. Подолання наслідків Емських указів, валуєвських циркулярів, різноманітних розпоряджень генсеків ЦК КПРС, утвердження української мови як державної – це **дерусифікація**. Початковий пункт – ухвалення 2019 року мовного закону. Позбавлення наслідків злочинної комуністичної ідеології, виконання – це **декомунізація**. Початкова точка – Революція Гідності. Спершу під час подій Майдану це теж був стихійний народний процес, згодом, у 2015 році, прийняли закон. Як відомо, російський диктатор путін у телевіступі про оголошення війни висловив незадоволення деколонізацією, прагнучи повернути Україну у морок сталінських репресій.

На початку лютого 2022 року з ініціативи Інституту національної пам'яті, зокрема автора цієї статті, у Полтаві з території музею дальньої авіації було прибрано пам'ятник російському фельдмаршалу Суворову. Показово, що путін у телевіступі про оголошення «СВО» (тобто війни) цим обурювався. Тому для автора (суто суб'єктивно), ця подія і є стартом деколонізації на Полтавщині: демонтажем пам'ятника Суворову у Полтаві.

Поштовхом до деколонізації по всій Україні як народного стихійного явища стало повномасштабне російське вторгнення 24 лютого. А вже 2023 року з'явилася і правова база: у липні набрав чинності згаданий вище **Закон «Про застосування та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів»** (далі – Закон).

Він вводить у правовий простір України такі **поняття**:

- пропаганда російської імперської політики – публічна глорифікація або виправдання російської імперської політики, поширення інформації, спрямованої на виправдання російської

імперської політики, а також публічне використання продукції, що містить символіку російської імперської політики, публічне заперечення злочинів (репресивних заходів) проти Українського народу;

- російська імперська політика (російська колоніальна політика) – система заходів, що здійснювалися органами управління, збройними формуваннями, політичними партіями, недержавними організаціями, установами, підприємствами, групами чи окремими громадянами (підданими) Російського царства (Московського царства), Російської імперії, Російської республіки, Російської держави, Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Російської Федерації, спрямованих на підкорення, експлуатацію, асиміляцію Українського народу;

- русифікація – складова російської імперської політики, спрямована на нав'язування використання російської мови, пропагування російської культури як вищих порівняно з іншими національними мовами та культурами, витіснення з ужитку української мови, звуження українського культурного й інформаційного простору;

Законом встановлено обмеження та заборони, зокрема щодо:

- присвоєння географічним об'єктам, юридичним особам і об'єктам права власності: назв, що містять символіку російської імперської політики, а також що глорифікують, увічнюють, пропагують державу-терориста (державу-агресора) або її пам'ятні, історичні та культурні місця, населені пункти, дати, події;

- виготовлення й поширення символіки російської імперської політики. Прикладом цього може бути виготовлення сувенірної або друкованої продукції із зображеннями державних гербів, державних прапорів Росії у різні часи її існування, портретів державних і політичних діячів тощо;

- публічне використання символіки російської імперської політики.

Визначення символіки російської імперської політики викладено у пункті 4 частини першої статті 2 Закону.

Серед іншого, це:

- зображення офіційних символів державних утворень, починаючи від Московського царства й до Російської Федерації включно (прапори, герби тощо);

- зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки та написи, присвячені особам, які посідали керівні посади в державних, мілітарних структурах, політичних партіях (зокрема у створених на підпорядкованих територіях імперських структурах),

брали участь у реалізації імперської політики або сприяли їй, працювали в радянських органах державної безпеки всіх рівнів, публічно підтримували, вихваляли або виправдовували (скажімо, у мистецьких творах чи медіа) російську імперську політику, закликали до русифікації або українофобії;

- зображення гасел і цитат, що прославляють чи виправдовують російську імперську політику;

- пам'ятні знаки, що увічнюють історичні події, пов'язані з утіленням російської імперської політики;

- топоніми, назви установ, організацій, підприємств на честь згаданих осіб і подій, назв географічних, історичних і культурних об'єктів РФ.

Категорії осіб, чиї імена не можна увічнювати у публічному просторі:

- працівники радянських органів державної безпеки всіх рівнів (приклад – співробітник НКВС, педагог СРСР Антон Макаренко);

- керівники органів влади й управління, політичних організацій, партій, збройних формувань за час існування різних форм російської держави від Російського (Московського) царства до нинішньої Російської Федерації, а також інших територіальних утворень, зокрема невизнаних, створених російською владою під час реалізації імперської політики на окупованих, анексованих чи в інший спосіб зайнятих територіях;

- діячі, що публічно підтримали російську імперську політику в медіа, літературних та інших мистецьких творах, публічних виступах, висловлювали заклики до русифікації чи українофобії, пропагували російську мову і культуру як вищі порівняно з іншими національними мовами й культурами, наполягали на звуженні українського культурного та інформаційного простору або заперечували суб'єктність Української держави, української нації, боротьбу проти підкорення, експлуатації, асиміляції українського народу, а також правомірність захисту політичних, економічних, культурних прав українського народу, розвитку української національної державності, науки, культури, зневажали питомі етнокультурні ознаки українців, ігнорували українську мову та культуру.

Російська імперська доба залишила на Полтавщині цілий «вінок слави» «русского міра», який буйним цвітом квітнув у назвах вулиць, провулків, площ тощо.

Отже, фаворитом у назвах був Юрій Гагарін (330 назв), і жодної не було на честь Леоніда Каденюка. Зараз на зміну росіянину Гагаріну у Полтаві та багатьох громадах увічнено пам'ять про першого космонавта незалежної України. Також в області було 194 Першотравневих (1 травня) назв вулиць чи провулків. І аж 128 вулиць, у назвах яких звеличувався трубадур російської

імперії Александр Пушкін. Він оспівував загартницькі війни Російської імперії і брав у них участь. Виправдовував воєнні злочини російської армії, заперечував право українського, польського, народів Балтії на державність. Паплюжив гетьмана Івана Мазепу. Його ім'я нині російські окупанти використовують як ідеологічну зброю: «Херсон — полуденный край России», — банер із цією цитатою розвішували російські окупанти у Херсоні, вірш «Клеветникам России» нині використовується російською пропагандою для виправдання окупації України. Відтак ім'я ідейно-культурного маркера російського імперіалізму Александра Пушкіна стерте з топоніміки Полтавщини.

Як відомо, вулицю Пушкіна у Полтаві перейменовано на честь учасника Революції Гідності, борця за українізацію Полтави, воїна ЗСУ Юліана Матвійчука. На зміну Пушкіну чимало вулиць названо на честь видатного українського поета-страдника Василя Стуса.

Донедавна було 90 вулиць на честь сталінського поміщика Івана Мічуріна і жодної на пошану українського поміщика, винахідника відомого сорту яблук «Ренет Смирєнка». Але деколонізація дала «зелене світло» увічненню славетної родини Смирєнків, у низці сіл тепер їх ушановано.

Прибрано 82 назви на честь російського льотчика Валерія Чкалова, 72 — російсько-комуністичного військового злочинця Ніколая Ватутіна. Максим Горький (Пешков) — російський, згодом радянський «пролетарський» письменник, драматург та публіцист; член РСДРП(б), один із провідних ідеологів комуністичного тоталітарного режиму. У 1934–1936 роках — голова Спілки письменників СРСР, тобто став першим очільником духовної в'язниці-резервації для творчої еліти, яка повинна була під контролем влади «правильно» вихвалити злочинний режим. Решті творчих об'єднань письменників і поетів творити самостійно було унеможливлено. Максим Горький схвалював систему комуністичних концентраційних таборів ГУЛАГ. У 1926–1927 роках був одним зі співтворців наклепницької комуністичної кампанії, спрямованої проти видатного борця за незалежність, голови Директорії УНР Симона Петлюри. Не визнавав української мови, називав її «українским наречием». Горькому належить гасло: «Если враг не сдаётся — его уничтожают», яке використовували в СРСР під час проведення терористичної політики, а зараз воно на озброєнні сучасних російських окупантів. Тож ліквідували 70 назв на честь сталініста Горького.

А ще очистили топонімію області від 52 назв, які звеличували Комарова Віктора, 39 — Кошового Олега, 38 — Маяковського Владіміра, 31—

Лермонтова Михайла, 29 — Космодем'янської Зої, 18 — Кутузова Михайла, 10 — Партизанських, 12 — Толстого Льва, 4 — Московських. Це звучить сумно, але на Полтавщині існували й вулиці Магаданські/Воркутянські. Мало того, що окупанти-комуністи в СРСР сотні тисяч українців спроваджували у Воркуту, до сибірів-магаданів, так ще й так цинічно промаркували публічний простір.

Станом на 27 червня 2024 року майже 300 вулиць Полтавщини лишаються не перейменованими. До 27 липня 2024 року ОВА за поданням УІНП перейменує їх своїм розпорядженням. Такі терміни, аби унеможливити саботаж, передбачили депутати ВР у деколонізаційному законі.

Вразило, що в селі Грянчиха Гоголівської громади Миргородського району була вулиця Бориса Годунова — московського царя з династії Годунових, правителя Московського царства у 1587–1598 роках. Зрештою на пропозицію місцевих селян її перейменували на Фермерську. Де Полтавщина, а де московський цар? Яким чином Борис Годунов стосується цього села? Але це вияскравлює істину: СРСР був продовженням Московського царства і Російської імперії, генсеки КПРС у Кремлі були такими ж імперіалістами, як і їхні попередники, московські царі. У кому нориториці, на словах засуджували царат, а за фактом навіть вулиці на їхню честь називали. До речі, культ московського царя Петра I «розцвів» при Сталіні, що й не дивно.

Прикро, що досі дехто ніяк не збагне: час увічнювати людей, а не рослини. Популярною є тема «рослинних» перейменувань. Такий підхід призвів до перетворення топоніміки окремих громад у велетенський гербарій із безликих назв вулиць Квіткових, Вишневих, Бужкових, Виноградних, Сонячних.

Нерідко рішеннями виконкомів рад до топонімічних комісій включали осіб, які далекі від деколонізації і патріотичного виховання молоді. Дивує, що часто це вчителі. Шокувало одне із засідань комісії у Кобеляках, коли вчителька історії цілком серйозно пропонувала залишити символ Голодомору і рабської експлуатації селян у СРСР — вулиці Колгоспній! Та пару десятиліть вже після Голодомору колгоспники не лише працювали за трудові, навіть паспортів їм не видавали! Страшно уявити, чого така вчителька може навчити дітей. Звісно, вулиці Колгоспні й у Кобеляцькій громаді, і у Нехворощанській, і взагалі в області перейменовано.

Запам'яталися випадки, коли керівництво громад сліпо слухалося тих, хто досі ідейно застряг у СРСР. На засіданні Козельщинської комісії вчителька історії на пропозицію автора статті назвати вулицю на честь людини, життя якої було пов'язане з Козельщинським краєм, Юрія

Немирича – видатного козацького дипломата, соратника гетьмана Виговського, автора анти-московської Гадяцької угоди – теж специфічно реагувала. Назвала Немирича «польським попихачем», як і писалося у «підручниках» з «Історії УРСР». Або вчителька із села Омельник Кременчуцького району зятято переконувала, що ніяк не можна називати вулицю на пошану гетьмана Дорошенка, який теж пов'язаний з історією Омельника і провадив антимосковський курс. Він підписував угоди з Османською імперією, тож, як і написано комуністичними ідеологами, горе-педагог назвала українського гетьмана «турецьким попихачем». Аякже, так і було написано в ідеологічних талмудах СРСР. А директорка школи села Петрівка-Роменська Миргородського району взагалі зробила все, аби в громаді не відбулося увічнення видатних земляків: отамана Ковалюка, сотника УПА «Байди», діячів УНР Петра Дяченка і Миколи Бутовича.

Проте таких прикрощів менше на тлі позитиву: у багатьох громадах підтримали ініціативи автора щодо увічнення видатних українців, які там народилися або їхнє життя пов'язане з місцевою історією. Це борці за незалежність, діячі культури, освіти, науки.

Нещодавно уродженець Полтави, директор соціологічної служби «Рейтинг» Олексій Антипович оприлюднив дані всеукраїнського соціологічного опитування. За його словами, 65 % українців підтримують перейменування вулиць в Україні, що містять російські або ж радянські назви; 71 % виступають за демонтаж пам'ятників, які пов'язані з Росією. Не маємо інформації щодо Полтавщини. Але припускаємо, що настрої у нас такі ж, як і всюди. Відчуваємо їх і за спілкуванням із сусідами під час повітряних ракетних тривоги, і в транспорті, і серед громадських активістів, істориків, молоді, депутатів із різних політичних таборів, у волонтерських спільнотах з допомоги ЗСУ. Ці антиімперські, антиросійські настрої витають у повітрі.

Важливо, що на Полтавщині провадиться й процес деколонізації назв закладів освіти в контексті виконання Закону «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». У ньому сформульовано як мету державної політики у сфері утвердження української національної ідентичності досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного характеру, формування в дітей духовних цінностей українського народу, національної самобутності; усунення впливу держави-окупанта в інформаційній, освітній, культурній сферах України. УІНП проводить цю роботу спільно з Департаментом освіти і науки Полтавської ОВА. Не «для галоч-

ки», а для утвердження української ідентичності і патріотичного виховання учнів слугують нові назви шкіл і гімназій у Лубенській громаді. Вона є прикладом для інших громад краю. Скажімо, у селі Ісківці місцеву класичну гімназію назвали на честь Тараса Шевченка, бо він двічі відвідував це село. У Лубнах одну гімназію назвали на честь видатних поборників національного відродження, видавців першої україномовної газети в лівобережній Україні «Хлібороб» братів Шеметів, а іншу – на пошану видатного етнографа Матвія Номиса.

Наведемо приклади перейменувань, коли після обговорень у трудових колективах на сесіях Кобеляцької міської ради, Полтавського району, Петрівсько-Роменської і Великобудисанської сільських рад Миргородського району та Лубенської міської ради прийняли рішення про усунення із назв місцевих закладів освіти імен діячів росії та СРСР.

А саме:

- перейменовано Веприцький опорний заклад загальної середньої освіти I–III ступенів імені військового діяча СРСР Сергія Васюти. Нова назва: «Веприцький опорний ліцей Великобудисанської сільської ради Полтавської області»;

- із назви школи в селі Калайдинці прибрано ім'я російсько-комуністичного військового діяча Рубцова. Цей уродженець села Кулешове Тульської області в 1918 році встановлював радянську владу червоної ленінської росії на території українського Криму і брав участь у військовому злочині СРСР – вторгненні в незалежну державу Фінляндію. Тож відтепер офіційно заклад освіти називається так: «Калайдинцівський ліцей Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області»;

- у назві школи Петрівсько-Роменської сільської ради теж відбулися зміни шляхом усунення імені військового діяча СРСР Пігіди. Нова назва така: «Петрівсько-Роменський ліцей Петрівсько-Роменської сільської ради Миргородського району Полтавської області». Ніколай Євстахович Пігіда, уродженець російського міста Єйськ, старший лейтенант армії СРСР, начальник штабу артилерійського полку 40-ї армії Воронезького фронту СРСР. Командування Воронезького фронту практикувало численні військові злочини проти нашвидкуруч мобілізованих українців, зокрема бойові застосування штрафних підрозділів і загороджувальних загонів, що є втіленням російської імперської політики;

- із назви ліцею села Світлогірське біля Кобеляк прибрано ім'я Антона Біленка – діяча науки СРСР, головного інженера Воронезького науково-дослідного інституту зв'язку, лауреата Ленінської премії в галузі науки і техніки та Державної премії СРСР, директора Московського НДІ радіозв'язку.

Упродовж десятиліть українським дітям «згодували» чужі культурні продукти Радянського Союзу і Росії. Серед них «Чебурашка». Це російський комедійно-пригодницький мультфільм, створений у часи СРСР. Плає його соціокультурний позитивний образ як «країни добра». На жаль, і нині реалії такі, що досі, на десятому році війни з росією, яка є правонаступницею СРСР, назва советського мультфільму «Чебурашка» зберігається у назвах дитсадків у місті Карлівка та в селі Кунцеве Новосанжарської селищної ради Полтавського району; у селі Ковалівка Великосорочинської сільської ради та у селі Піски Заводської міської ради Миргородського району; у місті Горішні Плавні та у назві центру розвитку дитини Пришибської сільської ради Кременчуцького району. А в назві Михайлівського закладу дошкільної освіти Михайлівської сільської ради Полтавського району досі є назва-русизм «Івушка», а це однозначно порушення мовного закону. А де назви на честь героїв українських народних казок та мультфільмів? Автор подав пропозиції «Котигорошко», «Кобзарик», «Вулик», «Мавка» «Дзвіночок» тощо. Сподіваємося на особисту відповідальність вчителя, директора, відчуття, чи він українець і дбає про патріотичне виховання дітей чи ще живе часами СРСР і «чебурашок».

Ось позитивні приклади:

- у Лубнах садок № 8 «Чебурашка» перейменовано на «**Капітошку**». Це — літературний персонаж, створений письменницею і сценаристкою Наталею Гузєвою, герой українських анімаційних фільмів та дитячих книг. Мультфільм складається із двох серій: «Капітошка» та «Повертайся, Капітошко!»;

- у селі Чевельча Оржицької селищної ради дитсадок «Чебурашка» перейменували на «**Віночок**»;

- у Скороходівській селищній раді перейменовано два дитсадики: у селі Коханівка заклад дошкільної освіти «Чебурашка» перейменовано на «Барвінок», а Скороходівський заклад дошкільної освіти «Теремок» перейменовано на «**Перлинка**»;

- у Полтавській міській громаді дитсадок № 29 «Орлятко» (алюзія до пропагандистської дитячої пісні СРСР, написаної у сталінські часи і присвяченої одному із родоначальників ленінського комсомолу Герасиму Фейгіну) перейменували на «**Промінчик**», а дитсадок № 80 «Червона гвоздика» (алюзія до комуністичної пісні «Красная гвоздика – спутница тревог») на «**Червону калину**», прославляючи стрілецьку пісню, яка стала одним із символів війни України за незалежність від держави-агресора росії.

Висновки. Насамкінець наголосімо: не може мати країна, яку намагаються нищити російськими ракетами, літаками та «градами», назви

вулиць і закладів освіти на честь військових, політичних та культурних діячів країни-терориста, особливо, коли ця кількість така загрозливо велика. Настав час створювати в закладах освіти простори української ідентичності, адже назви, зміст шкільних музеїв стосуються не лише історичної науки, а й державної політики національної пам'яті.

Коли російські окупанти приходили на нашу землю, вони завжди ставили тут свої мітки, маркери — імперські та радянські назви. Це відповідало політиці російської імперії, яка окупувала ті чи інші території. Тому процес деколонізації — це наша зброя.

Сучасна народна російсько-українська війна за незалежність — це не тільки конфлікт збройних сил чи дипломатії, а й деколонізація як освітній та інформаційно-культурний фронт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт УІНП. Розділ «Положення про Інститут» [сайт]. 2024. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsk>
2. Офіційний сайт УІНП. Розділ «Подолання наслідків русифікації та тоталітаризму в Україні». 2024. URL: <https://tinyurl.mobi/3jHso>
3. Пустовгар О. Про деколонізацію. *Полтавська думка*. 2022. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsr>
4. Троян С. С. Національна пам'ять: базові міжнародні чинники конструювання. 2016. Вип. 2. *Офіційний сайт Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsw>
5. Політика національної пам'яті. *UAREforms*: [сайт]. 2020. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsF>
6. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». *Офіційний портал Верховної Ради*. 2023. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsG>
7. Національна пам'ять. Полтавщина. Інтернет-видання «Полтавщина». *Розділ Полтавського офісу УІНП*. 2024. URL : <https://poltava.to/project/memory/>
8. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». *Офіційний портал Верховної Ради*. 2023. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHs>
9. Старт деколонізації на Полтавщині: два роки тому демонтували пам'ятник Суворову. *Офіційний сайт телеканалу «ІРТ»*. 2024. URL: <https://irt.pl.ua/news/33789/>
10. Широкова Алла. У Полтаві демонтували пам'ятник військовому діячу Російської імперії Олександру Суворову. *Інтернет-видання «0532*

Сайт міста Полтава". 2022. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsP>

11. Чалий Дмитро. Колабораціонізм: чому на цей шлях стають наші громадяни. *Армія INFORM*: [сайт]. 2022. URL : <https://armyinform.com.ua/2022/09/28/kolaboraczionizm-chomu-na-czej-shlyah-stayut-nashi-gromadyany/>

REFERENCES

1. The official website of the Ukrainian National Institute of Internal Affairs and Communications. (2024). Section "Regulations on the Institute" [site]. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsk> [in Ukrainian].

2. The official website of the Ukrainian National Institute of Internal Affairs and Communications. (2024). Section "Overcoming the consequences of Russification and totalitarianism in Ukraine" [site]. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHso> [in Ukrainian].

3. Pustovhar O. (2022). About decolonization. *Poltava opinion*. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsr> [in Ukrainian].

4. Troyan S. S. (2016). National memory: basic international factors of construction. Issue 2. Official website of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsw> [in Ukrainian].

5. Politics of national memory. (2020). UAReforms: [site]. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsF> [in Ukrainian].

6. Law of Ukraine «On Condemnation and Prohibition of Propaganda of Russian Imperial Policy in Ukraine and Decolonization of Toponymy». (2023.) The official portal of the Verkhovna Rada. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsG> [in Ukrainian].

7. National memory. (2024). Poltava Region Internet publication "Poltavshchyna". Section of the Poltava office of the Ukrainian National Academy of Sciences. URL : <https://poltava.to/project/memory/> [in Ukrainian].

8. The Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Policy in the Field of Affirming Ukrainian National and Civil Identity". (2023). The official portal of the Verkhovna Rada. URL : <https://tinyurl.mobi/3jHsK> [in Ukrainian].

9. The start of decolonization in the Poltava region: two years ago, the monument to Suvorov was dismantled. (2024). The official website of the "IRT" TV channel. URL : <https://irt.pl.ua/news/33789/> [in Ukrainian].

10. Shirokova Alla. (2022.). In Poltava, a monument to the military leader of the Russian

Empire Alexander Suvorov was dismantled. Internet edition "O532. Website of the city of Poltava". URL: <https://tinyurl.mobi/3jHsP> [in Ukrainian].

11. Chaly Dmytro. (2022.). Collaborationism: why our citizens take this path. *Army INFORM*: [site]. URL : <https://armyinform.com.ua/2022/09/28/kolaboraczionizm-chomu-na-czej-shlyah-stayut-nashi-gromadyany/> [in Ukrainian].

Цитувати: Пустовгар О. М. Національна пам'ять: що це таке і чому це важливо у контексті сучасної державної політики деколонізації. *Постметодика*. 2024. № 2. С. 12–20.

Pustovhar O. M. (2024). Natsionalna pamiat: shcho tse take i chomu tse vazhlyvo u konteksti suchasnoi derzhavnoi polityky dekolonizatsii. [National memory: what it is and why it is important in the context of the contemporary state policy of decolonization]. *Postmetodyka*. 2 (143). 12-20. [in Ukrainian]. URL : <https://ed.pano.pl.ua/handle/022518134/1865>